

КО ЈЕ ВАРВАРОГЕНИЈЕ – ИЛИ: ПЕСНИЧКА ЗЕНИТОСОФИЈА ЉУБОМИРА МИЦИЋА

У раду се разматра идеологија и продукти идеологије Љубомира Мицића – оснивача зенитизма. Да би се могло продрети у суштину његове поезије, која је поезија идеја, где реч губи психолошки егзистенцијализам, а постоји кроз аспект асоцијативности, мора се разумети зенитософија коју је конструисао и заступао. Управо тај конструктивистички приступ стваралаштву и симултаност поступака омогућава да се о Мицићевој поезији говори као о поетско-визуелном перформансу. Инвентивне идеје остварене кроз метафору о Варварогенију послужиле су Мицићу да изрази свој бунт не само против политичких активности Европе, него и против културе која онемогућава успостављање трајних вредности.

Кључне речи: зенитизам, *Зенит*, Варварогеније, зенитософија, Љубомир Мицић.

1.0. Љубомир Мицић. У српској књижевности Љубомир Мицић заузима значајно место с обзиром на то да је утемељивач зенитизма, српског авангардног покрета којем је укинуо националне оквире и обезбедио му европски карактер. Његов целокупни рад обележило је стварање и популарисање зенитистичких идеја, као и покретање часописа *Зенит*; међутим, Мицић је био, пре свега, песник, прозаиста и књижевни критичар, ексцентрик испред свог времена који је живео једну особену, своју зенитософију. Љубомир Мицић (рођен 16. новембра 1895) потиче из хрватске регије Банија, детињство је провео у родној Глини. Још као дете Мицић се заинтересовао за уметност, глуму и позориште, па је, касније, у Загребу, радио као управник позоришта, глумац, редитељ, сценограф. За време студија филозофије у Загребу, бива мобилисан и упућен у Галицију на фронт, одакле се избављује наводним лудилом. Након повратка и завршетка студија, Мицић почиње краткотрајну политичку ангажованост, али то доба доноси и прве стихове (*Ритми мојих слутња*, 1919), објављивање по часописима и листовима есеја о уметности – позоришној, ликовној и књижевној. Прекретницу у његовом животу и раду чини го-

¹ vranjanche@gmail.com

дина 1921. и покретање часописа *Зенит*. Тада почиње његово политичко и културно афирмисање, јер је концепција о прагматичкој мисији часописа подразумевала јавне наступе, демонстрације и пропаганду. Због политичких оптужби напушта Загреб и бежи, након чега га и хапсе (1926), а потом налази егзил у Француској. У Паризу се настањује и успоставља плодну сарадњу са уметницима, писцима, уредницима часописа. У Србију се враћа након десетак година. За време Другог светског рата није био ни политички ни књижевно активан, али је сређивао своје белешке и био у контакту са иностраним књижевницима. Умро је у геронтолошком центру у Качареву, нарушеног физичког, али и психичког здравља, 14. јуна 1971. године.

Значај који је Љубомир Мицић својом поетиком имао за популаризацију југословенске књижевности у почетним деценијама двадесетог века и у експанзији разних покрета (-изама) који су трагали за афирмацијом, изузетно је велики. Био је плодотворан стваралац; написао је десет романа на француском језику, од којих је на српски преведен само један – *Барбарогеније децивилизатор* (1924), бројне манифесте и неколико збирки песама: *Ритми моји слутња* (1919), *Ритми без сјаја* (1919), *Стотину вам богова* (1922), која бива забрањена исте године, те се појављује под насловом *Кола за спасавање*; *Аероплан без мотора* (1925) и *Антиевропа* (1926)². Крајем 20. века Мицић и његов животни пројекат постају предмет интересовања српског академског друштва.

2.0. Авангарда и настанак зенитизма. У поратној атмосфери и хаосу који је рат изазвао, последице су биле катастрофалне – око петнаест милиона страдалих и двадесетак милиона рањених, привредни дисбаланс, друштвена превирања; на другој страни пак, успон технологије и индустрије. Бекство из тог стања опустошености и могућност за прогрес и спас обезбедила је уметност. Модерна (*златно доба*) у прератној атмосфери отворила је нове видике и могућности за стваралаштво на свим пољима уметности, а књижевност између два светска рата (књижевност двадесетих година – авангарда/модернизам и књижевност тридесетих година) отишла је неколико корака даље и поставила темеље у свим стваралачким етапама које ће се јавити у 20. веку.

Појам авангарде (фр. *avant-garde*, претходница, претеча) користи се за скуп свих књижевних и уметничких иновација које се развијају у гото-

² Прве зенитистичке песме (16) *Речи у простору* објављене су у часопису *Зенит* 1921. године, а касније прештампане у збирци *Кола за спасавање*, у којој су песме нумерисане, док на пример, у збиркама *Антиевропа* и *Аероплан без мотора*, песме имају наслов и/или тему.

во читавој Европи у првој половини двадесетог века.³ Дакле, доминантан приступ проучавању авангарде јесте онај који је посматра као комплекс књижевно-уметничких феномена, идеологија, односно -изама: футуризма, експресионизма, фовизма, кубизма, надреализма, егзистенцијализма, пуризма, неореализма и тако даље. Немогуће је авангарду описати као јединствену целину, с обзиром на то да хомогености у њој нема – напротив, поетике различитих покрета често су засноване на антагонизму. Ипак, могуће је наћи суштину – у друштвеном погледу, авангарда је имплицитна побуна против рата и разарања, против идеолошког или егзистенцијалног бесмисла, у уметничком – побуна против традиционалних стилова.⁴

2.1. Авангардне европске струје оличене у засебним и формираним правцима надовезивале су се једна на другу (при чему је, неретко, долазило и до преклапања, у временском погледу). У том широком спектру идеја, када су „фовизам, експресионизам и футуризам били у авангардном смислу већ ‘превазиђени’ покрети” (МАРКУШ 2003: 47), рађа се нови покрет – „еклектични, ексцесни и експериментални југословенски авангардни покрет међународног карактера, настао као посебан вид експресионизма, који је деловао у средњој Европи и на Балкану” (ПОПОВИЋ 2007: 788) – зенитизам. Као саставни део авангарде, зенитизам је интегрисао нека, већ постојећа искуства, али то је била само једна од особености овог специфичног и аутентичног покрета. „Зенитизам би(смо) могли назвати кроћењем и гомилањем свију „изама” и треба узети најбоље од свију што се називаху: футуризам, кубизам, креационизам, ултраизам, дадаизам...” (ГОЛ 1921)

Разлог брзој афирмацији покрета изван граница тадашње Краљевине СХС јесте у његовој савремености, односно у иновацијама које су пружале технологија, електротехника, оптика и остали изуми човечанства, што је резултирало разноврсним облицима стваралаштва. Стремљења и тежње која је покрет имао, плодна сарадња између представника струја, као и текстови у часопису *Зенит* писани на разним европским језицима, омогућила су му да следбенике и подржаваоце нађе и изван оквира државе, па се зато у литератури зенитизму придаје интернаци-

³ Прецизно омеђење није могуће извршити, како за период авангарде, тако и за покрете који се јављају унутар њега.

⁴ Авангарда у књижевности је за циљ имала деструкцију постојећих форми и стварање нових, при чему је користила иновације и на естетском и на синтаксичком и на тематском плану. Авангарду карактерише укидање граница, синкретизам различитих врста уметности, фрагментарност, симултаност, технике колажа и монтаже; поимање света кроз гротеску, црни хумор, пародију. Оригиналност је основно начело којег се ствараоци придржавају, па се све остало подређује томе.

онални карактер. Зенитизам као авангардни покрет, који је настао на нашим просторима, једини је успео да пређе границе тадашње земље и постане познат и цењен у Европи.

Оснивач, (духовни) отац и прокламатор покрета зенитизам био је Љубомир Мицић. У раду су му помагали његов рођени брат Бранислав Мицић (псеудоним Бранко Ве Пољански) и Иван Гол, првобитно представник експресионизма⁵. Поред њих, сарадник Мицићев, на почетку деловања покрета, био је и Бошко Токин.⁶

2.1.1. *Зенит*. Гласило зенитистичког покрета представљао је часопис *Зенит*, по којем је правац и добио име. *Међународни часопис за уметност и културу* основао је Љубомир Мицић 1921. године (први број изашао је 1. фебруара 1921) у Загребу. *Зенит* је излазио у континуитету до 1926. године; измештен је убрзо, па је од 1924. до његовог забрањивања 1926. године излазио у Београду.⁷ Укупно је било четрдесет три броја.⁸ *Зенит* је објављивао прозу и поезију, односно, текстове и прилоге на изворним језицима аутора. Пре свега, објављивани су манифести и остали декларативни текстови којима се истицала активистичка страна књижевности. Намера часописа била је да се прилозима обухвате сви облици уметности у експанзији – књижевност, сликарство, архитектура, филм и позориште. Пре формирања сопственог часописа, Мицић је сарађивао у домаћим: *Књижевни југ*, *Критика*, *Савременик* и страним часописима *Agramer* и *Tagblat*. У графичким решењима часописа *Зенит* активно су учествовали ликовни и њима сродни уметници – Владимир Татљин, Лазар ел Лисицки, Ласло Михољ Нађ, Александар Архипенко, Лајош Кашак, Казимир Маљевич и други. Репрезентативни ликовни уметници били су Михаило С. Петров и Јосиф Сајсел (Јо Клек); њих двојица дали су највећи допринос остваривању визуелног ефекта. Тај визуелни моменат

⁵ Иван Гол (1891–1950), немачко-француски песник и ерудита, одрекао се експресионизма (смрт експресионизма прокламовао је у тексту „Der Expressionismus Strirbt – Експресионизам умире”) и успоставио сарадњу са Љубомиром Мицићем, након чега се и декларисао као зенитиста. Од самог настанка покрета, Гол је постао Мицићев сарадник и доприносио формирању поетичких начела. Касније (октобар 1922), односи између њих су захладнели (према неким је разлог приклањање Гола надреализму); међутим, допринос који је Иван Гол оставио зенитизму је огroman, како због популаризације и интернационализације, тако и због коуредништва у часопису.

⁶ Бошко Токин, Љубомир Мицић и Иван Гол су аутори *Зенитистичког манифеста*.

⁷ Загребачка фаза часописа завршава се 24. (мајским) бројем *Зенита*, због политички провокативног чланка Љубомира Мицића о Стјепану Радићу, хрватском политичару.

⁸ Часопис је забрањен од стране власти због текста „Зенитизам кроз призму марксизма” у којем се назначује веза покрета са марксистичком идеологијом. Аутор тог текста био је потписан под именом М. Рашинов, али се, због изразите комунистичке пропаганде којом је текст био обојен, претпоставља да је то био управо Љубомир Мицић.

био је заснован на конструктивизму, како у типографским решењима, тако и у репродукцијама које су уметници намењивали часопису *Зенит*.

Мицић је уз себе имао широки круг сарадника, међу којима су (неки само на почетку) били: Бошко Токин, Станислав Винавер, Милош Црњански, Растко Петровић, Драган Алексић, Станислав Краков, Вилко Геџан, Јосиф Клек, Франце Краљ, Албин Чебулар, као и интернационални еминентни уметници: Макс Јакоб, Мишел Сефор, Игор Северјанин, Марсел Соваж, Клер и Иван Гол, Пол Дерме, Василиј Кандински, Анри Барбис, Томазо Маринети, Александар Блок и други. Због изразитог Мицићевог радикализма по питању значаја зенитизма „у којем фигурира релација *ја–остали* као метафора за сукоб вредног–невредног” (ТЕШИЋ 2005: 76) и наметања „једне врсте стваралачког зенитистичког терора” (Исто, 77) дошло је до разлаза са сарадницима⁹, па је на крају остао готово сам, без подршке већине значајних стваралаца.

Осим часописа *Зенит*, била је покренута и Библиотека под истим називом (1921), у којој је Мицић објављивао своја, али и дела сарадника. Такође, основао је Галерију са делима домаћих и страних модерних и авангардних уметника (1922), приредио је Међународну изложбу нове уметности (1924), учествовао у секцији југословенског зенитизма на изложби Революционарне уметности Запада, у Москви 1926. године, приређивао је скупове и држао предавања, а све то у духу зенитизма.

Назив зенитизам употребљен је у првом програмском тексту зенитизма „Човек и уметност” (фебруар 1921). „Манифест зенитизма” пак појавио се у јунском броју часописа, 1921. године и тада је уведен појам Варварогенија.

2.1.2. Зенитизам. Својеврсни активизам који је зенитизам заступао намеће да се његово проучавање не одваја од контекста друштвено-политичких дешавања. „Зенитизам је створен као противтежа европској парализи и дегенерацији која је неизлечива.” (МИЦИЋ 1923) Време деловања зенитистичког покрета, на челу са Љубомиром Мицићем, а у сарадњи са осталим уметницима који су се окупили око њега, везује се за период после Првог светског рата. То време праћено је ратним последицама гледано са једног, егзистенцијалног аспекта, док се са друге, уметничке

⁹ Мицић је истицао зенитизам као једину „аутентичну авангарду” (ТЕШИЋ 2005: 76), чиме је унижавао остале покрете; „у својим манифестима Мицић је све авангардне покрете прогласио мртвима и њима претпоставио зенитизам као једину здраву и поетску струју...” (Исто, 28), а појединци су, због „намере да се начини прелаз од индивидуалних поетика ка поетици јединствене групе” (ГОЛУБОВИЋ, СУБОТИЋ 2008: 26), одн. немогућности да искажу сопствене поетичке идеје, незадовољни, напустили Мицића. „Свој негаторски став они јавно манифестују групном изјавом у двоброју загребачког часописа *Критика* (новембар–децембар 1921).” (Исто, 26) У потоњим годинама излагања часописа, Мицић је за сараднике имао углавном иностране уметнике.

стране може уочити изузетан прогрес и богатство уметничких продуката, произишлих пре свега из осећаја изгубљености, тескобе и осталих негативних осећања. Уметници су тражили бег од стварности и стварали нови пут који су креирали по сопственом нахођењу, из чега је настао веома плодотворан и, до сада, непревазиђен спектар уметничких авангардних творевина.

Од самог почетка деловања покрета зенитизам (који је био више философски и политички него књижевни правац) имао је установљену концепцију које се придржавао мање или више све до потпуног нестајања. Оно што је евидентно јесте изразито критички дух према политичким и друштвеним делањима, као и покушај обрачуна са религиозним и малограђанским вредностима; због тога, у зенитистичким продуктима могу се уочити социлошки, политички и дубоко антирелигиозни елементи. Оваква идеологија, која превазилази књижевне оквире и прожима се на друге сфере, била је новина коју је правац донео. Кроз књижевне активности сублимирају се политичке о Европи, која је „затворена у саму себе, усијањем ове затворености доведена до свог евроцентризма” (КОНСТАНТИНОВИЋ 1969: 11). Из тог разлога, Мицић је сматрао да Балкан може да понуди свежину и новину, повратак у живот након западноевропског клонућа – „Балкан треба, као битно-варварски, да буде не само будућност Европе, њена сутрашња рајска срећа чисто-нагонског, нецивилизованог живота; Балкан мора да буде и децивилизатор Европе, њен спасилац и ослободилац” (Исто, 12).

С обзиром на различите сфере којих се дотицао и критички став који је заузимао, зенитизам, у току дејствовања од пет година, доноси еволуирање у идејном погледу. Због тога је у њему тешко уочити уједначеност и монолитност.¹⁰ Угледање на уметничку идеологију експресионизма, у самом зачетку формирања часописа и правца, отишло је у другом смеру, до поистовећивања са политичком идеологијом марксизма на крају. Ипак, оно што је била константа јесте да је „на идејном плану зенитизам био у знаку оштре критике европског цивилизацијског комплекса, којем је у духу иновативних тенденција понудио панбалканску културну концепцију израђену на принципима неопрIMITИВИЗМА” (ГОЛУБОВИЋ, СУБОТИЋ 1991: 163), која се манифестовала кроз хетерогене активности покрета, а „да би то постигао, *Зенит* се залагао за уметничку и културну еманципацију Балкана и од Запада и од Европе,

¹⁰ У литератури се обично говори о трима фазама зенитистичког покрета. Прва, загребачка фаза, подразумевала је блискост са експресионизмом и осталим -измима, као и почетак успостављања сарадње са уметницима. Друга, београдска фаза, јесте најплоднија; обележена је интернационализацијом и сарадњом са реномираним уметницима, али и раскидом сарадње са свима који нису показивали лојалност покрету. Последња фаза представља стваралачку и сарадничку стагнацију која доводи до краха покрета.

за детронизацију њених традиционалних вредности и за преокретање процеса европеизације Балкана у правцу балканизације Европе” (ГОЛУБОВИЋ, СУБОТИЋ 2008: 19). „У Европи је Мицић видео подједнако склеротичну и уморну културу и цивилизацију, жељну свежих сокова и потреба за регенерацијом, као и капитализам и империјализам, као основе над којима се надграђују специфичне појаве.” (МАРКУШ 2003: 30)

Основа поетике зенитизма лежи у философским идејама о антропоцентризму и спиритократији, које је Мицић видео кроз Балканског Човека (у којем се индивидуално уздиже до универзалног). Мицић инсистира на „метафизичком, антропозофском и метакосмичком пореклу зенитизма” (СУБОТИЋ 2000). Сензибилитет растргнутог и уништеног човека могуће је регенирасати повратком суштини и изворности, који се налазе на Балкану. Балкански човек Варварогеније, који долази из далеких, мистичних предела Југоистока, „изнад Шар планине – изнад Урала – Хималаја – Монт Блана – Попокатепетла – изнад Килиманџара” (МИЦИЋ 1921a) и центар је макрокосмоса својом духовном снагом може да помогне Европи да се врати на прави пут, изворном варварству, чиме би омогућио децивилизацију и напредак свеукупног човечанства. Насупрот разочарењу у постојеће вредности издиже се идеја о уједињавању, о стварању братства међу уметницима који могу да покрену нову и другачију Европу, али једино уз помоћ балканске, свеже крви. Решење је у балканизацији, варваризацији и децивилизацији Европе „уметношћу која је афинитивна – уметношћу која знаћи тоталност” (МИЦИЋ 1924a).

Дакле, зенитизам у својој бити доноси изразити антиевропски став супротстављајући му балкански концепт. Кроз ову идеју варварства назире се и сукоб Истока и Запада, односно капитализма и империјализма. Балкан је на међи, он спаја два света и због тога је у његовим рукама решење. „Баш ми, Варвари, Срби и Руси¹¹, у првом реду ћемо извршити револуцију у области поезије и уметности, у области културе за ново човечанство... Ми ћемо немилосрдно разорити прастаре форме и унети варварске сировине...” (МИЦИЋ 1926) Неопходна је била културна ревитализација Балкана од Европе.

Касније, године 1928. док је био у егзилу у Француској, Мицић ће модификовати овај свој став и дати нову дефиницију варварства која донекле оповргава, али и продубљује претходно наведену: „Нема Истока и Запада! Постоји само цивилизација и варварство. Треба пробудити наше варварство дубоко успавано. Пробудити спиритуално и креативно варварство. Сви народи имају своје варваре, који су једини ствараоци. Варваре који су спасиоци.” (према: МАРКУШ 2003: 54)

¹¹ Зенитизам је од самог почетка исказивао наклоност према Русији, то јест према револуционарној идеологији и уметничком стваралаштву.

О зенитизму је Љубомир Мицић писао у свим теоријским радовима, дајући притом дефиниције којима је конструисао специфичан *зенитистички идеоплан*. Прецизна одређења могу се пронаћи у тексту „Зенитозофија или енеретика стваралачког зенитизма” у 4. делу Мицићевог рада:

„Ево, уосталом, десет тачака на једној таблици, које нису никакве заповести, него само општа начела:

- 1) – зенитизам је пробуђење варварске елементарности и стваралачких нагона, успаваних а урођених свима људима.
- 2) – зенитизам је будилник у човеку. све што је високо човечанско, све што је **надлично**, и све што је у сродству са **варварогенијем**, зенитистичко је.
- 3) – зенитизам, због своје узвишености и творачке синтетичности, нераздвојан је од свих оних који стварају велико и ново, који граде темеље за будуће човечанство.
- 4) – зенитизам није сан него јава, зенитизам је свест а не подсвест. Зенитизам нас упућује да су људски коначни циљеви недостижни, а најмање без љубави за оне који највише раде на остварењу новог поретка у свету и човечних односа међу људима.
- 5) – зенитизам је као чисто вино вечне младости уједно и жива свест, да се зенитисти морају неуморно и вечито пењати.
- 6) – зенитизам је енергетички императив сваке нове мисли и дела, који треба да иду упоредо са путем оних нових људи, чија борба истински води ка зенитистичком циљу човечанства.
- 7) – зенитизам је јасна свест о лажима литерарних „снова” и заблудама „апсолутног” у филозофији.
- 8) – зенитизам је јакост воље неукротиве борбености, зенитизам је хлеб и храна творачких инстиката.
- 9) – зенитизам је позитивна енергија у подизању вертикале новог духа.
– зенитизам је такође и негативна енергија, пошто се троши у неизбежној борби са
- 10) пеливанским духом многобројних културних евнуха, у трајној борби обарања њихове смрдљиве материје и ограничености, њихових шупљих тикава у хоризонтални положај гроба.

ово је зенитистичка јава, нова и зенитистичка стварност, без икаквих примеса симболике, без икаквих накита панфразерства: **мисао као машина – дело као механизам!**“

(МИЦИЋ 1924)

Иако негира алузију на Десет божјих заповести, Љубомир Мицић неоспорно користи „форму” која се налази у Библији. Поставља се питање само да ли је ово израз пародирања или иронијског приступа, с обзиром на готово блафемични тон који је испољавао („Христос је био велик само као човек-мученик. Као мислилац, Христос је био плагијатор. [...]) У име новог творачког варварства, доле антиљудско хришћанство! Доле

хришћански нихилизам! Доле хришћанска патологија чија је садржина блесави цинизам и крвава шминка!” (МИЦИЋ 1926)). Дакле, зенитизам у једном контексту поприма и духовни карактер, те се поистовећује са религијом у којој је врховни бог Варварогеније. „Зенитизам, у тежњи за ослобођењем човека, у тежњи за његовом индивидуализацијом, уједно је а н а р х и ј а чија је р е л и г и ј а: *створити нове форме и односе као д у х о в н е темеље будућој балканско-човечној уметности и својим позитивним делом уништити нечовечну и недуховну прошлост свију*. Јер: уметност мора бити духовна – апстрактна [...]” (МИЦИЋ 1921б) Зенитизам у Мицићевој интерпретацији постаје „религија мисли и осећања” којом се тежи „да човек открије у себи човека” (Исто).

3. Утицаји. У почетку деловања зенитизам је, у одређеној мери на нивоу тематике, следио експресионизам (немачки понајвише); са друге стране, на формалном плану, служио се дадаистичким решењима.¹² Посебно су значајне везе са италијанским футуристима и руским авангардистима¹³ у чему се огледа афинитет према њиховим формама изражавања, новој индустријској ери – ери динамике и покрета, као и њиховим конструктивистичким достигнућима. Оно што је посебно важно за зенитизам јесте утицај који је управо руска авангарда извршила на њега, као и заговарање конструктивизма при чему се стваралаштво доживљава као свесна активност и смислени рад, који има одређени циљ и намеру.

4. Ко је Варварогеније? „Циљ зенитизма био је да препороди Европу и створи идеални нови Балкан. Европа може поново да се роди оплођена новом снагом и новим семењем а нипошто да се препороди сама од себе.” (МАРКУШ 2003: 58) „Зенитизам – нова балканска уметност” (Мицић 1921а) доноси веру у човека која ће му омогућити да допре до сржи, до свепостојања, „ка највишој моћи нашег унутрашњег свемира – зениту” (МИЦИЋ 1921).

¹² Дадаизам је „инистирао на симултаности, апсурду, иронији, гротески, скраћености и непосредности деловања, интердисциплинарности и увођењу нових медија (фотографија, филм), његова ауторска крилатица „како-ти-драго” подразумевало је принцип апсолутне дадаистичке слободе изван свих правила и канона” (СУБОТИЋ 2000). Између зенитиста и Драгана Алексића, вође дадаизма, сарадња је резултирала антагонизмом и потупним одвајањем 1922. године. У *Зениту* су објављивани дадаистички текстови, па чак и *Манифест дадаизма*, у трећем броју часописа. Иако постоје неоспорне поетичке сличности, Бранко ве Пољански је у својој публикацији *Дада-Јок*, успео да рашири антидадаистичко расположење.

¹³ О утицају руске авангарде на зенитистичку поетику говори Ирина Суботић у раду „Одблесци руске авангарде у југословенском зенитизму”, у којем даје детаљан осврт на уметнике који су били непосредан узор Љубомиру Мицићу и његовим следбеницима.

„Зенитизам је био – тоталитет. [...] ако се један покрет жели све-сти на појам, изразити кроз реч, ако се кругу тражи центар а материји супстанца која одговара њеном микро и макрокосмичком виду, онда је та реч, центар и супстанца у зенитизму било варварство у инкарнацији Барбарогенија.” (МАРКУШ 2003: 49) Тај Варварогеније, који је неис-кварен, чист и смиран, својим оплођавањем Европе супротставиће се дотадашњој цивилизацији, и, попут Прометеја, донети ватрено спасе-ње уметничком, духовном и социјалном аспекту људске егзистенције. У основи Варварогенија, поред панславистичког концепта, обитава и Ничеова философија о нат човеку (*Übermensch*). Он је постао „појам, ослобођен од стварности бића” (КОНСТАНТИНОВИЋ 1969: 19), где „варварство није било ништа друго до интегрални део варварства, не као антипод културе већ као нова култура, као персонификација снага и вредности на којима је зенитизам изграђивао свој тоталитет. Оно је представљало његову егзистенцијалну суштину и основно филозофско одређење, његову ‘зениософију’” (МАРКУШ 2003: 99).

Метафором (која се разлиже и у поезији) о Варварогенију, Мицић је спајао наизглед контрадикторне ставове – величање националног иден-титета са интернационализмом кроз призму новоконципиране песничке уметности, рушењем постојећих канона и *културних брабоњаца*. Зато, Варварогеније се уздиже до песничке метафоре (па чак и више) и постаје инкарнација борца за културну аутономију који кличе свом народу – „У име тога барбарогенија и његовог духа зенитизма – ми смо данас варвари културе – ми смо данас варвари цивилизације. То је балканизација Европе! Урааа варвари! Урааа зенитисти!” (МИЦИЋ 1925).

5. Зениософија Љубомира Мицића. Љубомир Мицић живео је сво-ју зениософију – „живот као физички-метафизички-козмички-метако-змички-магнетски-метамагнетски пулс времена” (МИЦИЋ 1922) и из таквог бивствовања произишла је специфична, посве нова и оригинална поезија. „Нова уметност треба да је живот у животу. Нова уметност мора постати нови живот на старом сферском острву које зовемо глобус. Нова уметност условљена је својим сопственим принципима, својим сопстве-ним законима, независним од закона природе.” (МИЦИЋ 1924а)

Зенитистичка поезија има врло прецизну теоријску подлогу (у бројним манифестима) која је била изузетан предлог за стварање пе-сништва које је, поред карактеристичних идејних поставки, у себи садр-жало истанчано осећање за визуелну културу. У чланку „Човек и умет-ност” (1921), штампаном у првом броју часописа *Зенит*, Љубомир Ми-цић антиципирао је, својим хуманистичким расположењем и револтом

због ситуације поратне атмосфере, антиевропски став и песничке идеје које ће своју коначност добити наредне године, у чланку „Категорички императив зенитистичке песничке школе”.

У *Зениту* број 9 Иван Гол написао је чланак „Реч као почело – Покушај нове поезије”, у којем препоручује враћање прајезику, односно угледање на једноставности које је језик примитивних народа имао – „сваки стих као реченица стављена у своју властиту атмосферу као телеграфске жице све изоловане. Сваки стих осамљен, стога нема више риме, нема строфе итд.” (ГОЛ 1921) Гол је желео да утврди принципе зенитистичке поезије. Могућност новине видео је у онеобичавању постојећих формалних норми лирске песме.

Године 1922. Љубомир Мицић изнео је коначну теорију песнишва зенитизма, надовезујући се на ставове Ивана Гола о вредности културе првобитних народа, у чланку „Категорички императив зенитистичке песничке школе”, штампаном у *Зениту* број 13 и у уводу збирке песама *Кола за спасавање*, објављене исте године. Песничка теорија (која је наговештена и кроз поднаслов *Најновији балкански лик српског стварања*) конципирана је на моделу осам „вежби”, то јест правила којих се треба придржавати како би творевина била успешна:

1. вежба је идеја о парадоксу који је општи услов опстанка, а такође и „елеменат зенитистичког песништва”;
2. вежба је идеја о усредсређеној бујности једновремених и многовремених догађаја што је уједно и најважнији чинилац зенитистичког песништва;
3. вежба у себи синтетише идеје о исправном начину бивствовања које омогућава разумну уметничку перцепцију и креацију – идеја о слободном зенитистичком антиграђанину;
4. вежба је идеја о архитектонском стварању песме, до ње се долази свесно-одређено-геометријски. Зенитистичко песништво није рођено (експлицитно оспоравање идеје о стваралачком заносу и надахнућу), већ створено; стога, зенитистичка песма мора бити нова грађевина;
5. вежба уводи појмове времена и простора – зенитистичком конструкцијом постиже се јединственост и једноставност сваког облика у простору, и то у простору у којем нема времена, зато, песма не сме бити ограничење; зенитистичка песма мора бити проширење ван димензије;
6. вежба доноси императивна правила каква не сме бити зенитистичка песма, и та правила треба напамет научити. Зенитистичка песма не сме бити: банална, римована, одређена, епски опширна, слаткоречива, сентиментална, безидејна и везана, де-

клататорска, фразерска, симболична. Песма мора бити тотални израз доба и времена, стварно сведочанство;

7. вежба обрађује идеју речи (у простору). Реч се посматра као основни закон, као филозофски појам, као мисао и смисао, као искра асоцијације, као идеја;
8. вежба заокружује ставове о песничкој творевини зенитизма – песма мора бити чиста као зеница, јасна као очи светионика који у ноћи показује смерове путницима.
(МИЦИЋ 1922)

На самом крају, Љубомир Мицић свечано отвара *Зенитистичку песничку школу*

Прву слободну академију За Балканизацију Европе.

У овом главном теоретском раду који утемељује поетичка начела, Љубомир Мицић, осим песничке теорије, а у складу са концепцијама које је заступао,¹⁴ позива отворено на *буну и узбуну*, на политички активизам.

СТРПИ СЕ ЧОВЕЧЕ

Буди бунтовник

Ја сам твој брат¹⁵

(нав. према: ГОЛУБОВИЋ, СУБОТИЋ 1991а: 62)

Rusijo majko haosa

Zašto je tvoja tajna: REVOLUCIJA

(МИЦИЋ 1921в, бр. 7)

SIFILISKULTURA.

Gospodo

očistite svoje cipele i nokte na nogama

kad nemate vremena da čistite duše

(МИЦИЋ 1921г, бр. 9)

Каснији Мицићеви текстови и чланци продубљују и проширују ова начела, па тако у чланку „Радио филм и зенитистичка окомица духа” каже да се у „зенитистичкој поезији тражи филмски реализам и тоталност савременог живота, брза измена унутрашњег и спољног света, јаки оштробридни и контрасти црнога и белог путем алогичне асоцијације и симултаности (само као јасне и потпуне јединке свака за се!)” (МИЦИЋ 1923а).

¹⁴ „Стварање, проналажење, оригиналност и живо дело, наши су аксиоми. Они обухватају све наше напоре. Они су основни и елементарни. Они су једино од зенитиста примењени као мерило свих родова уметности и свих радова мисли, или духа људског.” (МИЦИЋ 1924а)

¹⁵ [факсимил]

FILM JE JEDINA KOLEKTIVNA UMETNOST

U slavu providnih i praznih stomaka
Pevajmo pesme kao film
Budimo pesnici sviju ljudi
Našim smehom brišimo suze i bolove
Ali tko
Tko su danas naši neprijatelji
Puzava armija šupljih usirenih tikava
Mrzite nas i pljujete
Sigurno sutra volećete zenitiste
[...]

(„Prolog jednog ludaka pred legijom premudrih muha” у: ГОЛУБОВИЋ, СУБОТИЋ 1991б: 318)

Према Мицићевом мишљењу, зенитистички песнички доживљај потиче из ванума, који се налази с оне стране разума, где чисти разум не може да допре. Та сфера људске психе је стваралачка зона – „реч је као антена. Тек у ванумној сфери простора настаје поезија. То су зенитистичке речи у простору” (МИЦИЋ 1924), а тај зенитистички нагон је енергетички императив. Резултат овог енергетичког императива јесу творевине које најчешће представљају симбиозу свих горе наведених „вежби”.

КОЛА ЗА СПАСАВАЊЕ
14–15

Кологурске жаге режу утробама блатних улица
Инквизиција
Девојке голих колена
Бацају дрва у подруме
Слободна љубав

Његово величанство
НОВАЦ

Зли људи црвених образа

Пред кућама зликоваца чекају таксифијакери
Наше кости јесен шкрипућу
Чеоне кости
мозак у аероплану

(нав. према МАРКУШ 2003: 113¹⁶)

¹⁶ „Песма је први пут на немачком језику (у преводу Нине-Нај) штампана у *Зениту* бр. 9, као 13. песма *Речи у простору*. Касније је ушла у збирку *Кола за спасавање*.” (МАРКУШ 2003: 113)

Рад „Зенитизам као балкански тотализатор новог живота и нове уметности” обрађује статус песника у „епохи зенитизма” – „**Нови песник** треба да је поново учитељ и креатор, да је стварач човека и друштва, да је његов мовенс и реорганизатор. [...] **Нови сликар** треба да то исто чини, те заједно са инжењерима, архитектима, скулпторима и песницима као духовним предњацима стварају у животу, за живот а не ван њега.” (МИЦИЋ 1923) „Новим уметницима нису непознати закони геометрије, физике, оптике, статике или машинске конструкције” (МИЦИЋ 1924а) и зато су они ти који се „с правом спремају на изградњу једне велике, нове и боље епохе човечанства” (Исто).

[...]

VICTORIA A LA DAUMONT

Mladi Karadorde
 Pesnici nekad bili su kraljevi
 Danas ludaci su u kolima za spasavanje
 Provođići divljih medveda za porugu
 [...]

(„Tri su mi puške puknale”, нав. према: ГОЛУБОВИЋ, СУБОТИЋ 19916: 333)

У складу са „императивним захтевом” самог Љубомира Мицића, мотивика и тематика песама у сагласности је са теоријским начелима. Доминантни мотиви у његовим зенитистичким песмама јесу они који се везују за појам Варварогенија, за Човека и његов спас, за производе технолошког напретка, а са друге стране, песме су засноване на мотивима социјалне правде и идеалне будућности, уз формирање исправних етичких начела.

Грађани
 Окрните ми ЛЕЂА да вам пљунем у ЛИЦЕ

(Исто)

ДИВНО
 БИ
 БИЛО ЛИФТАЕРОПЛАН
ЛИФТАЕРОПЛАН ИМАТИ

ЗА ДРУГУ АТМОСФЕРУ

(МИЦИЋ 1922а, бр. 16)

Јури земља својим дивљим светокретом
Кроз отровни реп нове комете
И архипелаг звезда
Умир сунчано сунце у рукама времена
О зашто нисам муња простора
Да пројурим простор козмоса и хаоса
Онкрај времена и простора

(„Речи у простору”, нав. према: МАРКУШ 2003: 56)

Оно што је битно и што представља једну од основних одлика зенитизма и поетике зенитизма јесу и инвентивне идеје у поезији, које су резултат промишљеног и активног рада, а у којима до изражаја долазе ванредна графичка решења, сензибилитет и истанчан смисао за ликовне појаве које прате текстове песама.

Одlike зенитистичке поезије, како наводи Јулијан Корнхаузер, јесу: новински елементи, нарушена синтакса, употреба страних израза, колажа, чисто звуковне асоцијације, принцип набрајања, кратки стихови сегментирани у засебне целине, симултанizam, јукстапозиције, свакодневни говор, текст у функцији протеста, и слично.¹⁷ На језичко-стилском плану у поезији Љубомира Мицића, поред наведених карактеристика, уочавају се још и: промена редоследа интерпункцијских знакова, речи штампане различитим слогом, нарушени дискурзивни ток, звучне асоцијације постигнуте алитерацијом, бесмисленост реченица, и тако даље. Мицић у сваком стиху истиче улогу активности, покрета, динамике (па су и наслови песама у складу са футуристичким), спознања непознатог, са упорном тежњом ка постављеном циљу. (КОРНХАУЗЕР 1978: 365)

Jure žuta Kola za Spasavanje
I nose skrivenog mrtvaca – Čoveka.
Svuda umire Čovek.
U dušu moju zaspalo je Sunce
Srušilo se u bezmerne prostore Sveljubavi.
Prsnuli su stakleni crveni krstovi
U žutim kolima umro je – Čovek.
Igraju nad krstovima razbacana slova
K L Z S A A A J
O A A P S V N E
U dušama našim braćo vijore zastave crne jer posvuda umire čovek...

(нав. према: ГОЛУБОВИЋ, СУБОТИЋ 1991a: 23)

¹⁷ Јулијан Корнхаузер у тексту „Дадаистичка поезија зенитиста у кругу српске авангарде”, зенитизам посматра у оквиру дадаизма, па стога говори о дадаистичкој поезији зенитиста а не као засебном типу поезије. Ипак, стилској анализи подвргава зенитистичке песнике: Мицића (пре свега), Живановића, Авакумовића, Дундека, Јутронића, Радовића.

Дакле, поезија добија статус визуелно-вербалног (каткад и ауди- тивног) перформанса који у себи инкорпорира различите дискурсе. Ми- цић се најчешће користи техником монтаже фрагмената из свакодневног говора, политичких и медијских текстова, при чему му често недостаје суптилност, што резултира специфичном хибридном формом. На тај на- чин, зенитистичка поезија добија и особину синкретичности.

СИФОН-СОДА-КРВ

Мусака изврсно
О ђевапчићима да и не говорим
Пршут и клековача дивно бре
Стонога лаж шета по таванима министарских главешина
А све је празно у књигама европских песника
Речи су само подмазани точкови сукрвице и мождине
Очи лају истину
Крв је најздравије купатило
Сифон–сода–крв
У флашама суварка и јогурта
У опанцима чувају се мистерије рата и гробова.
1925.

(МИЦИЋ 1926а, бр. 39)

6. Застава ове, зенитистичке, револуције кратко се вијорила и кратко исказивала аутентични бунт њеног креатора; „зенитизам је први развио заставу варварства: у борби за еманципацију и прочишћење од култу- ре. Зенитизам није више школа. Зенитизам је варварска револуција духа, варварска револуција мисли, варварска револуција свих осећања” (МИ- ЦИЋ 1925), али ипак, буднице и активистичке манифестације духа нису успеле да допру до људи у оном дијапазону који је Љубомир Мицић оче- кивао. Ипак, био је испред свог времена, не слутећи да ће његова зени- тософија бити актуелна и у овом нашем савременом тренутку. Двадесе- тих и тридесетих година прошлог века његова замисао о варваризацији уметности садржала је у себи донекле елитистичке ставове, досезавши и до граница утопије и фанатизма. Али, и поврх тога, Мицић је са својим Варварогенијем истрајао у борби која је неретко имала негативне после- дице, јер је „његова идеологија о такозваној ‘балканизацији Европе’ нај- фантастичнија идеолошка конструкција новије српске културе, а Барба- рогеније, који је њен симболички израз, ван сваке сумње је неупоредив” (КОНСТАНТИНОВИЋ 1983: 337).

Оно што је остало да се вечно памти као успомена на прерано спу- штену заставу јесте поезија (коју свакако карактерише сензационланост

и контраверзност, али је уметничка вредност дискутабилна), која је „поезија идеја, и као таква, она открива да је Барбарогеније један ‘појам’, једна идеолошка конструкција” (КОНСТАНТИНОВИЋ 1969: 19). Ова поезија, створивши посве необичну и оригиналну теорију, имала је претензије за формирање праве песничке школе, али до тога није дошло. Да ли песничка зенитософија Љубомира Мицића није успела да пронађе своје следбенике због ограничености рецепијената или пак због тога што је премашила оквире књижевности? Питање је актуелно, као што је и концепт културног преображаја и интегритета (чак!) Балкана који је Мицић антиципирао пре једног столећа. Његове превелике амбиције о зенитистичким чудесима спутале су га, као што се често дешава, у самом зениту деловања.

Цитирана литература

- ВУЧКОВИЋ 1984: Вучковић, Радован. *Поезија српске авангарде*. Београд: Службени гласник, 1984.
- ГОЛ 1921: Гол, Иван. „Реч као почело – Покушај нове поезије”. *Зенит* бр. 9, 1921.
- ГОЛУБОВИЋ, СУБОТИЋ 1991: Голубовић, Вида, Суботић, Ирина. „Поговор” у: Љубомир Мицић, *Зенитизам*. Ниш: Издавачко предузеће „Дом” и Народни музеј Београд, 1991: стр. 161–163.
- ГОЛУБОВИЋ, СУБОТИЋ 2008: Голубовић, Вида, Суботић, Ирина. *Зенит 1921–1926*. Београд: Народна библиотека Србије – Институт за књижевност и уметност – СКД Просвјета, Загреб, 2008.
- КОНСТАНТИНОВИЋ 1969: Konstantinović, Radomir. „Ко је Barbarogenije”. *Treći program* 1, Београд: Prosveta, 1969, 9–21.
- КОНСТАНТИНОВИЋ 1983: Константиновић, Радомир. *Биће и језик*, том 5. Београд/Нови Сад: Просвета – Рад – Матица српска, 1983.
- КОРНХАУЗЕР 1978: Kornhauzer, Julijan. „Dadaistička poezija zenitista u krugu srpske avangarde”. *Savremenik* XXIV/4, 1978, 357–368.
- МАРКУШ 2003: Маркуш, Зоран. *Зенитизам*. Београд: Сигнатуре, 2003.
- РКТ: *Rečnik književnih termina* (red. Tanja Popović). Београд: Logos Art, 2007.
- СУБОТИЋ 2000: Суботић, Ирина. *Од Авангарде до Аркадије*. Београд: СЛИО, 2000. <http://www.rastko.rs/likovne/clio/isuboticarkadia_c.html> 19. 6. 2014.
- ТЕШИЋ 1993: Тешић, Гојко. *Антологија песничтва српске авангарде 1902–1934*. Нови Сад: Светови, 1993.
- ТЕШИЋ 2005: Tešić, Gojko. *Otkrovenje srpske avangarde: kontekstualna čitanja*, knj. 1, Београд: Institut za književnost i umetnost – Čigoja štampa, 2005.

Извори

- ГОЛУБОВИЋ, СУБОТИЋ 1991а: „Зенитизам”. Ниш: Издавачко предузеће „Дом” и Народни музеј Београд, 1991.
- ГОЛУБОВИЋ, СУБОТИЋ 1991б: „Наш варварски бог [Зенитистичка поезија]”. Ниш: Издавачко предузеће „Дом” и Народни музеј Београд, 1991.
- МИЦИЋ 1921: Мицић, Љубомир. „Човек и уметност”. *Зенит* бр. 1, 1921.
- МИЦИЋ 1921а: Мицић, Љубомир. „Манифест зенитизма”. *Зенит* бр. 5, 1921.
- МИЦИЋ 1921б: Мицић, Љубомир. „Дух зенитизма”. *Зенит* бр. 7, 1921.
- МИЦИЋ 1921в: Мицић, Љубомир. „Речи у простору”. *Зенит* бр. 7, 1921.
- МИЦИЋ 1921г: Мицић, Љубомир. „14. Речи у простору”. *Зенит* бр. 9, 1921.
- МИЦИЋ 1922: Мицић, Љубомир. „Категорички императив зенитистичке песничке школе”. *Зенит* бр. 13, 1922.
- МИЦИЋ 1922а: Мицић, Љубомир. „Печат зенитизма” [„Zenitistische dichtung”]. *Зенит* бр. 16, 1922.
- МИЦИЋ 1923: Мицић, Љубомир. „Зенитизам као балкански тотализатор новог живота и нове уметности”. *Зенит* бр. 21, 1923.
- МИЦИЋ 1923а: Мицић, Љубомир. „Радио филм и зенитистичка окомица духа”. *Зенит* бр. 23, 1923.
- МИЦИЋ 1924: Мицић, Љубомир. „Зенитозофија или енергетика стваралачког зенитизма, No made in Serbia”. *Зенит* бр. 26/33, 1924.
- МИЦИЋ 1924а: Мицић, Љубомир. „Нова уметност”. *Зенит* бр. 34, 1924.
- МИЦИЋ 1926: Мицић, Љубомир. „Манифест варварима духа и мисли на свим континентима”. *Зенит* бр. 38, 1926.
- МИЦИЋ 1926а: Мицић, Љубомир. „Сифон-сода-крв”. *Зенит* бр. 39, 1926.
- МИЦИЋ 1926б: Мицић, Љубомир. „Мој сусрет с Анри Барбисом”. *Зенит* бр. 41, 1926.

Milica P. Stojiljković

WHO IS THE BARBAROGENIUS – OR:
POETIC ZENITOSOPHIA OF LJUBOMIR MICIC

In this paper, the ideology of Ljubomir Micic, the founder of zenithism and *Zenit* journal, was considered. Ideas which he propagated through social and creative activity are demonstration of zenithism poetics. The essence of zenithism poetics is distinctive zenitosophia of the utopian character. Special attention was paid to the fact that the base of Micic's zenithism philosophia is a

tendency of Europe balkanization with Barbarians-guard. Micic expressed explicit anti-European attitude through gloryfying the idea of Balkan as country of Barbarians and barbarism. Barbarogenius got the status of metaphor which transcends limits of literature and became incarnation of fighter for cultural anatomy. In this study, poetic creation of Ljubomir Micic was analyzed. These creations, in which he propagates revolutionary function of art and ideological rebellion, are product of constructivist approach to creativity.

Keywords: Barbarogenius, Ljubomir Micic, *Zenit*, zenithism.

